

علم محکم و متشابه

بازخوانی، مستندسازی، نوپردازی

و به روزرسانی علوم قرآنی

(مورد پژوهی ۱)

پدیدآورنده:

دکتر محمدعلی لسانی فشارکی

سرشناسه : لسانی، محمدعلی، ۱۳۳۲ -

Lessani Fesharaki, Muhammad Ali

عنوان و نام پدیدآور : علم محکم و متشابه: بازخوانی، مستندسازی، نوپردازی و بهرورسانی علوم قرآنی (موردپژوهی ۱) / پدیدآورنده محمدعلی لسانی فشارکی.

مشخصات نشر : تهران: انتشارات ۱۱۴ [صد و چهارده]، ۱۳۹۸.

مشخصات ظاهری : ۱۵۴ ص.

شابک : ۹۷۸-۶۲۲-۹۶۱۶۸۲-۶

وضعیت فهرست نویسی: فیفا

یادداشت : کتابنامه: ص: ۱۵۳.

عنوان دیگر: بازخوانی، مستندسازی، نوپردازی و بهرورسانی علوم قرآنی (موردپژوهی ۱).

موضوع : قرآن — متشابهات و محکامات

موضوع : قرآن -- Mutashabehat va Muhkammat (Clear and obscure : Qur'an --

موضوع : قرآن — علوم قرآنی

Qur'an -- Qur'anic sciences

موضوع : قرآن — بررسی و شناخت

Qur'an -- Surveys

موضوع : قرآن — بررسی و شناخت

رده بندی کنگره : B۲۸۵۲

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۵۵

شماره کتابشناسی ملی : ۷۴۸۰۰۰

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

نشر ۱۱۴

علم محکم و متشابه:

بازخوانی، مستندسازی، نوپردازی و بهرورسانی علوم قرآنی (موردپژوهی ۱)

پدیدآورنده: دکتر محمدعلی لسانی فشارکی

ناشر: صد و چهارده

با همکاری فنی مؤسسه فرهنگی هنری کانون نشر و برویابی قرآن

ویرایش ادبی و فنی: سمیه سعیدی دهقانی

صفحه آرای: محمدصادق حامدی

طراح جلد: حمید کارگری

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۳۶۰۰۰ تومان

نوبت چاپ و تاریخ: اول، ۱۳۹۸

تعداد صفحه و قطع: ۱۵۴ ص، وزیری

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۶۱۶۸۲-۶

فهرست مطالب

مقدمه	۷
فصل اول: بازخوانی و نوپردازی علم محکم و متشابه	۱۱
۱-۱. شرح و توضیح متن اتقان سیوطی	۱۳
۱-۲. علم محکم و متشابه در المیزان و قرآن در اسلام	۲۳
۱-۳. بازشناسی و بازسازی علم محکم و متشابه	۲۷
فصل دوم: جایگاه علم محکم و متشابه در طرح جامع علوم قرآنی	۳۱
۲-۱. سوره بایق	۳۳
۲-۲. سوره لقمان	۳۳
۲-۳. سوره یونس	۳۳
۲-۴. سوره جاثیه	۳۴
۲-۵. سوره دخان	۳۴
۲-۶. سوره زخرف	۳۵
۲-۷. سوره شورا	۳۶
۲-۸. سوره فصلت	۳۷
۲-۹. سوره مؤمن	۳۸
۲-۱۰. سوره زمر	۳۸
۲-۱۱. سوره صاد	۴۰
۲-۱۲. سوره ملانکه (فاطر)	۴۰
۲-۱۳. سوره سبا	۴۱
۲-۱۴. سوره احزاب	۴۲
۲-۱۵. سوره سجده	۴۲
۲-۱۶. سوره روم	۴۳

۴۴	سورة عنكبوت	۲-۱۷
۴۴	سورة قصص	۲-۱۸
۴۵	سورة نمل	۲-۱۹
۴۶	سورة شعرا	۲-۲۰
۴۶	سورة فرقان	۲-۲۱
۴۷	سورة نور	۲-۲۲
۴۸	سورة مؤمنون	۲-۲۳
۴۸	سورة حج	۲-۲۴
۴۹	سورة انبا	۲-۲۵
۵۰	سورة طاهّا	۲-۲۶
۵۱	سورة مريم	۲-۲۷
۵۱	سورة كهف	۲-۲۸
۵۲	سورة اسراء	۲-۲۹
۵۵	سورة نجم	۲-۳۰
۶۶	سورة حجر	۲-۳۱
۶۶	سورة ابراهيم	۲-۳۲
۶۷	سورة رعد	۲-۳۳
۶۷	سورة يوسف	۲-۳۴
۶۸	سورة هود	۲-۳۵
۶۹	سورة اعراف	۲-۳۶
۷۰	سورة آل عمران	۲-۳۷
۷۷	چرا «متشابه» متشابه نامیده شده است؟	۲-۳۸
۸۱	فصل سوّم: محکم و متشابه در تفسیر صافی	
۹۷	فصل چهارم: بحث روانی محکم و متشابه	

تکمله و خاتمه

- ۵-۱. بحث محکم و متشابه در مقدمه مثنوی معنوی..... ۱۱۰
- ۵-۲. غزل محکم و متشابه حافظ شیرازی..... ۱۱۲
- ۵-۳. پرسش‌ها و پاسخ‌ها..... ۱۱۳
- کتابنامه..... ۱۵۳

مقدمه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. أَنَسْ هَدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ
أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ. اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ.

ابتدا راجع به همه علوم قرآنی، در مقدمه ذکر این نکته لازم است که یکی از وجوه مشترک نوع منابعی که ما در علوم قرآنی داریم و درباره یکایک علوم قرآنی نیز بحث کرده‌اند، این است که خود قرآن را مآخذ قرار نداده‌اند و اگر هم به آیات قرآنی در بحثهای علوم قرآنی استشهد شده، غالباً از حد «استشهاد» فراتر نرفته و هرگز به «استناد به قرآن» و حتی «استفاده از قرآن» نیانجامیده است... عبارت دیگر، از بیرون قرآن خواسته‌اند قرآن را بشناسند و برای یافتن جواب مسائل علوم قرآنی کمتر از خود قرآن شروع کرده‌اند.

در این مطالعه و مباحثه نیز که ما به عنوان نمونه، یکی از علوم قرآنی، یعنی علم محکم و متشابه را بررسی می‌کنیم، برخلاف گذشتگان و هم‌روزگاران و چه بسا آیندگان، امیدواریم این کوشش و کاوش ما، چنین نقیصه‌ای را نداشته باشد و ان شاء الله به خود قرآن - به عنوان مأخذ اصلی عمده نه به عنوان کسب اطلاع و

استشهاد- مراجعه خواهیم کرد. همچنین، در بررسی‌ها و تحقیقات علوم قرآنی که در اختیار ما قرار گرفته است، یعنی در کتاب‌هایی مانند الإقتان فی علوم القرآن و برهان و غیره، علی‌رغم غنا و توانمندی و گسترشی که این بحث‌ها غالباً حاوی آن هستند، این نقیصه را نیز دارند که از مکتب اهل بیت و تعالیم امامان اهل بیت به دلایل مختلف به دور مانده‌اند. در واقع، در این نوع مباحث، اقوال امثال امام جعفر صادق (ع) مشاهده نمی‌شود. به ندرت می‌بینیم که به قولی از حضرت علی (ع) - البته به عنوان یکی از آحاد صحابه - استشهاد شود. با وجود همه گفتارهای دقیق و عمیقی که از حضرت امیر (ع) یا دیگر امامان اهل بیت (ع) در اختیار هست، در ارتباط با آنها، این مطالب و اقوال در منابع علوم قرآنی مشاهده نمی‌شود. امیدواریم به لطف خدا در بحث حاضر این دو نقص یادشده وجود نداشته باشد و در پرتو کوشش‌ها و ارشادهای علمای بزرگ شیعی که در بعضی از علوم قرآنی تحقیق پرداخته‌اند، بتوانیم فارغ از این نقیصه، بحث محکم و متشابه را به پیش برده و به نتیجه برسانیم.

علم محکم و متشابه یکی از علوم قرآنی است که علمای اسلامی از تحقیق در جنبه «علمی» آن به سادگی گذشته‌اند و در بررسی و شاخ و برگ آن داد سخن بسیار داده‌اند.

به تفاوت این دو موضوع باید توجه داشت. یک زمان در مورد بحث و گفتگوی علمی، تحقیق محققین به اصل و مبنای یک علم، تشخیص جایگاه، تعریف و چیستی و پاسخ‌گویی به مسائل آن علم متوجه می‌شود؛ اما یک زمان هم تحقیق در علمی از علوم به این صورت نمایان می‌شود که از تعریف علم و از این که مسائل آن علم کدام است، به سادگی عبور می‌شود و در حالی که تحقیق در این امور انجام نشده است، مطالبی به عنوان آن علم مطرح می‌شود و بر سر آنها دعوا سر می‌گیرد؛ بطوری که گاه در پایان، مخاطب متوجه می‌شود که نزاع‌ها بر سر چیزهایی است که چه بسا از آغاز

ربطی به اصل آن علم نداشته است. به عبارت دیگر، می‌خواهیم صریحاً بگوییم علم محکم و متشابه یکی از علوم قرآنی است که از اساس و به هنگام تدوین این علم، آن سنجش و دقت لازمی که باید برای پی‌ریزی و تأسیس یک علم انجام شود - که عبارت از تعریف دقیق، تعیین جایگاه و تشخیص مسائل آن علم است - کمتر صورت گرفته بلکه صورت نگرفته است.

توضیح این که ما متون بسیار مفصلی، چه از متقدمین و چه از متأخرین و علمای حاضر در ارتباط با این مبحث در اختیار داریم. همچنین به هر تفسیری که مراجعه شود، بحث نسبتاً مفصلی دربارهٔ محکم و متشابه وجود دارد. البته بعضی از تفاسیر نیز چنین نیستند. اما به هر حال در کتب تفسیر، علوم قرآنی، کتابهایی که جنبهٔ مقدمه تفسیر دارند یا دربارهٔ اساس و روش‌های تفسیری نوشته شده‌اند، کتبی که به مناسبت‌های مختلف وارد این مبحث شده‌اند و نیز کسانی که وارد بحث «تفسیر به رأی» شده‌اند، به مناسبت به سراغ بحث محکم و متشابه آمده‌اند و به همین جهت انبوهی از کتاب‌ها و مقالات قابل مطالعه دربارهٔ بحث محکم و متشابه در اختیار ما قرار می‌گیرد. در این متون مفصل - که بهترین آن همه بحث علامه طباطبائی در المیزان با تفصیلی کم سابقه و در کتاب قرآن در اسلام با اختصار - به یقین کم نظیر است - اگر سؤالات اساسی در مورد محکم و متشابه داشته باشیم، پاسخی آماده و روشن برای آن سؤالات حتی در این بحث‌های مفصل نمی‌یابیم.

در مورد کتاب قرآن در اسلام، از ادای حق نگذریم و تأکید کنیم بر این که علامه طباطبائی در کتاب قرآن در اسلام، به عنوان یک عالم علوم قرآنی همه‌جا وارد بحث شده‌اند و این کتاب در نوع خود، یک کتاب جامع در علوم قرآنی است؛ هر چند متأسفانه به دلیل این که اولاً به زبان فارسی نوشته شده، و ثانیاً از همان آغاز در قطع جیبی چاپ شده و به صورت «جزوه» در محافل مختلف مطرح شده است، این

کتاب - که به راستی یک کتاب جامع در علوم قرآنی است و به زبان دقیق و با بیان شیوای فارسی معیار نوشته شده - تاکنون هرگز جای خود را در میان کتب علوم قرآنی پیدا نکرده است. اکنون وظیفه ما نسبت به این کتاب، اینست که به عنوان دانشجویان و محققین علوم قرآنی، به خوبی قدر کتاب *قرآن در اسلام* را بدانیم و بیش از پیش به این کتاب توجه کنیم و حداکثر استفاده را از آن ببریم. این کتاب، به عنوان متن درسی، برای مطالعه دقیق شخصی و در جایگاه کتابی پایه در علوم قرآنی، همواره باید مورد توجه قرار گیرد.

بحث محکم و مشابه از علامه طباطبائی (ره) در *قرآن در اسلام* - که با صبغه یک مبحث علوم قرآنی و در یک مبحث تفسیری، مطرح شده است - مانند دیگر بحث‌های ایشان در آن کتاب، جامعیت نسبی دارد. البته باید گفت منظور از این اشاره‌ها این نیست که امکان بحث در مورد علم محکم و مشابه، بهتر از آن که علامه طباطبائی در *قرآن در اسلام*، به عنوان یک مبحث علوم قرآنی، و در *تفسیر المیزان* به عنوان بحثی تفسیری، از جمیع جهات به آن پرداخته‌اند، وجود نداشته باشد. در عین حال، آن خصیصه اشاره شده که مرتبط با طبیعت بحث محکم و مشابه است، همچنان در این دو کتاب وجود دارد و ما از روح بزرگ علامه طباطبائی و همچنین از ارواح پرفتوح دیگر علمای عاملین گذشته و اولیای الهی و ائمه عارضین - صلوات الله و سلامه علیهم أجمعین - مدد می‌خواهیم تا إن شاء الله، این بحث محکم و مشابه را به گونه‌ای تحقیق و بررسی کنیم که بتواند آن نقایص مذکور را از میان ببرد، و گزارش و کاوشی دقیق و مفید از این علم، در اختیار ما قرار بدهد.

تهران - دانشگاه امام صادق علیه السلام

۲۷ رجب ۱۴۳۷ = ۱۶ اردیبهشت ۱۳۹۵

محمدعلی لسانی فشارکی

lessanima@gmail.com